

**METODİKA: FƏNLƏRİN TƏDRİSİ**  
**METHODOLOGY: TEACHING SUBJECTS**  
**МЕТОДИКА: ПРЕПОДАВАНИЕ ПРЕДМЕТОВ**

UOT 371

**Elvira Haqverdi qızı Kərimova,**  
*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Tarix və  
coğrafiya fakültəsinin dekan müavini,  
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant  
<https://orcid.org/0009-0000-3052-1040>  
E-mail: [elvira.karimova83@mail.ru](mailto:elvira.karimova83@mail.ru)  
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(4\).45-49](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(4).45-49)*

**TƏLİM PROSESİNDƏ MÜƏLLİM-ŞAGİRD MÜNASİBƏTLƏRİNİN QURULMASINDA  
ƏMƏKDAŞLIQ PEDAQOGİKASININ TƏSİR ÜSULLARI**

**Elvira Haqverdi Karimova,**  
*deputy dean of the faculty of History and geography  
at Azerbaijan State Pedagogical University,  
doctoral student in the program of doctor of philosophy*

**METHODS OF INFLUENCING COLLABORATIVE PEDAGOGY IN BUILDING  
TEACHER-STUDENT RELATIONSHIPS IN THE LEARNING PROCESS**

**Эльвира Хагверди гызы Керимова,**  
*заместитель декана факультета Истории и географии  
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,  
докторант по программе доктора философии*

**МЕТОДЫ ВОЗДЕЙСТВИЯ ПЕДАГОГИКИ СОТРУДНИЧЕСТВА НА  
ФОРМИРОВАНИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ УЧИТЕЛЕМ И УЧЕНИКОМ В  
УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ**

**Xülasə.** Elmi məqalədə əməkdaşlıq pedaqogikasının şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılmasına təsir istiqamətləri göstərilmişdir. Bu zaman müəllif müəllim-şagird əməkdaşlığının uğurlu şəkildə təşkilinə təsir göstərən amilləri, məktəb pedaqogikasında yeni bir istiqamət kimi meydana gələn əməkdaşlıq metodikasının tətbiqi zamanı fərqli təsir üsullarını üzə çıxarmışdır. C. Hopkins tərəfindən işlənib hazırlanmış müəllim-şagird əməkdaşlığının formalaşmasına yönəldilən Student Team Learning (STL, komandada təlim) metodu, onun müsbət və mənfi tərəfləri, komanda oyunu üsulu, əməkdaşlıq təliminin təşkili ilə bağlı digər bir yanaşma cooperative learning və ondan istifadə yolları öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda təlim-tədris prosesində müəllim-şagird əməkdaşlığının şagirdin qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinə təsiri imkanlarını ortaya qoyan mərhələlər və bu mərhələlərlə əməkdaşlıq üsullarının həyata keçirilməsi istiqamətləri ilə tanış olmaq mümkündür. Bu prosesdə müəllimin pedaqoji ustalığı və qrupu idarəetmə xüsusiyyətləri vacib amillər olaraq göstərilmişdir.

**Açar sözlər:** *müəllim, şagird, əməkdaşlıq, pedaqogika, üsul, ünsiyyət*

**Abstract.** The scientific article shows the directions of influence of cooperative pedagogy on the formation of student personality. At the same time, the author reveals the factors influencing the successful organization of teacher-student cooperation, different methods of influence during the application of the cooperative methodology, which has emerged as a new direction in school pedagogy. The Student Team Learning (STL, team learning) method developed by J. Hopkins, aimed at the formation of teacher-student cooperation, its positive and negative sides, the team game method, another approach to the organization of cooperative learning, cooperative learning, and ways to use it are shown. At the same time, the stages that reveal the possibilities of the influence of teacher-student cooperation on the development of student abilities

in the learning process and the directions of implementing cooperation methods at these stages are shown. In this process, the teacher's pedagogical mastery and group management characteristics are shown as important factors.

**Keywords:** teacher, student, cooperation, pedagogy, method, communication

**Аннотация.** В научной статье показаны направления влияния педагогики сотрудничества на формирование личности ученика. В это время автором были выявлены факторы, влияющие на успешную организацию взаимодействия учителя и ученика, а также различные методы воздействия при применении методики сотрудничества, которая возникла как новое направление в школьной педагогике. Показаны разработанный Дж. Хопкинсом метод Student Team Learning (STL), направленный на формирование сотрудничества учителя и учеников, его положительные и отрицательные стороны, метод командной игры, еще один подход к организации кооперативного обучения, кооперативное обучение и способы его использования. При этом показаны этапы, раскрывающие возможности влияния сотрудничества учителя и ученика на развитие способностей учащихся в процессе обучения и направления реализации методов сотрудничества на этих этапах. В этом процессе важными факторами являются педагогическое мастерство учителя и навыки управления группой.

**Ключевые слова:** учитель, ученик, сотрудничество, педагогика, метод, общение

20-ci əsrin 80-ci illərindən başlayaraq inkişaf etməyə başlayan əməkdaşlıq pedaqogikası birinci növbədə müəllim və şagird münasibətlərinin demokratik əsaslarla formalaşmasını, şagirdin fəallığının artırılmasını, təhsilverənlərin və təlim alan subyektlərin bərabər tərəflər kimi müəyyənləşməsini özündə ehtiva edir. Bütün bunlarla yanaşı, o, eyni zamanda, şagirdin cəmiyyət üçün yararlı şəxsiyyət olaraq yetişdirilməsini qarşıya məqsəd olaraq qoyur.

Əməkdaşlıq pedaqogikası, həmçinin ümumi pedaqoji istiqamət kimi bütün fənlərin tədrisi prosesində öyrədilən mövzunun mahiyyətinin daha dərindən açılmasına şərait yaradır. Bu zaman təlim prosesində müəllim-şagird, şagird-şagird münasibətlərinin əməkdaşlıq əsasında qurularaq hər bir kəsin öz üzərinə düşən cavabdehliyinin dərk etməsinə imkan yaranır. Müəllimlə şagird arasında qurulmuş uğurlu əməkdaşlıq şagirdin bir şəxsiyyət olaraq inkişafına, digər insanlarla sağlam münasibətlər qura bilməsinə təsir göstərir. Bu prosesdə müəllim yalnız fasilitator (bələdçi) deyil, həm də psixoloq və tərbiyəçi qismində iştirak edir.

Əməkdaşlıq pedaqogikası özündə şagirdə şəxsiyyətyönlü və fərdi yanaşmanı ehtiva etdiyi üçün təlim prosesində müəllimin şagirdə onun bilik və bacarıqlarının, fərdi psixoloji xüsusiyyətlərinin imkanlarını nəzərə alaraq yanaşmasını tələb edir.

O, şagirdin mənəvi dəyərlərinin formalaşmasına, ətrafdakı insanları dərk etməsinə, gələcəkdə məsuliyyətli vətəndaş kimi yetişməsinə təsir edir. Təlim prosesində müəllim şagirdə istiqamət verir, hansı mənbələrdən istifadənin əhə-

miyyətli olduğunu göstərir, müxtəlif təlim vəsaitləri ilə mövzunun yadda qalmasına kömək edir. Bu zaman sinif şagirdlərinin qarşılıqlı kömək əsasında fəal iştirakına şərait yaradılır. Nəticədə, güclü və zəif şagird anlayışı fəal kollektiv anlayışı ilə əvəz edilir. Bu mənada məktəblərdə təlim-tədris prosesində əməkdaşlıq pedaqogikasının tətbiqi xüsusi aktualıq kəsb edir.

Hər bir müəllim şagirdləri ilə münasibətlərinin uğurlu olub-olmamasını düşünür. Təlim prosesində bir çox müəllimlərin fikrinə görə, müəllim-şagird əməkdaşlığını aşağıdakı hallarda uğurlu hesab etmək olar.

1. Müasir dövrdə şəxsiyyətin yiyələndiyi bilik və bacarıqların həyata keçirilməsinə şərait yaradıldıqda;

2. Öz şəxsi "Mən"ini dərk olunmasına imkan verildikdə;

3. Şəxsiyyətin gələcək inkişafı üçün perspektivlər açıldıqda.

Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, müəllim-şagird əməkdaşlığı hər iki tərəfin-həm müəllimin, həm də şagirdin inkişafına yönəldikdə səmərəli hesab edilə bilər (Shevchenko, 1991).

Əməkdaşlıq pedaqogikasında müəllimin inkişafı dedikdə, onun dərslərini-tədris prosesini daha da təkmilləşdirməsini, müntəzəm surətdə öz üzərində işləyərək şəxsi biliyini və bacarığını artırılmasını, təlim və tədris prosesi ilə bağlı yeniliklərdən xəbərdar olmasını və s. nəzərdə tutulur. Bu qeyd olunanlar müəllimin özünə-inam hissini daha da artırır, onun şagirdlərlə səmərəli əməkdaşlıq qura bilməsinə, həmçinin bilik və bacarıqlarının inkişafına kömək edir.

Müəllim-şagird əməkdaşlığında təhsilələnin fərdi qabiliyyətlərinin inkişafı onun özünə inamının formalaşdırılmasını, həmçinin ünsiyyət bacarıqlarının təkmilləşdirilməsini, istedadının üzə çıxarılmasını özündə ehtiva edir.

Məktəb pedaqogikasında yeni bir istiqamət kimi meydana gələn əməkdaşlıq metodikasının tətbiqi zamanı fərqli təsir üsulları təqdim edilir. Minnesota Universitetinin pedaqoqları R.Conson və D.Conson, Kaliforniyada C.Arons qrupu və Tel-Aviv Universitetində Ş. Şaran qrupu tərəfindən işlənmiş bu metodika bir neçə təlim üsullarını özündə birləşdirir.

1. Onlardan birincisi müəllim-şagird əməkdaşlığının formalaşmasına yönəldilən Student Team Learning (STL, komandada təlim) üsulu adlanır. Bu təlim üsulu C. Hopkins tərəfindən işlənib hazırlanmışdır. Onun, ilk növbədə, təşkil olunması vacib mərhələ hesab edilir. Həmcinin icracı kollektivin dörd nəfərlik qruplara bölünərək təlimləndirilməsini nəzərdə tutur. Qrup daxilində dərsi izah edən müəllim şagirdlərin mövzunu bir-birinə qarşılıqlı kömək əsasında dərk etmələrini təklif edir. Eyni zamanda qrupa daxil olan hər bir şagirdə xüsusi tapşırıq verilməsi, yaxud ardıcıl olaraq tapşırığın yerinə yetirilməsi təklif olunur. Hər bir şagird qrup daxilində ona etibar olunan məsələni digərlərinə izah edir və bütövlükdə prosesə qrup tərəfindən nəzarət edilir. Bütün qruplar verilən tapşırıqları yerinə yetirdikdən sonra hamının iştirakı ilə birgə müzakirə aparılır. Daha sonra müəllim onlara test tapşırıqları verir. Şagirdlər fərdi olaraq test üzərində işləyirlər. Fərdi işlərə görə qiymətlər ümumiləşdirilir və qrupun ümumi qiyməti elan olunur. Bu zaman zəiflərlə güclülər yarışmır, hər bir kəs ona aid olan tapşırığı yerinə yetirməklə öz işini yerinə yetirir. Bu zaman həm güclü, həm də zəif şagirdlər qrupa eyni bal gətirə bilirlər (Gorbovskaya, 1987).

Tarix fənnini tədris edərkən bu üsuldan istifadə olunması faydalı hesab edilir. Çünki təcrübələr də göstərir ki, bu üsul ayrı-ayrı tarixi hadisələrin təhlilinə həmçinin şagirdin hadisələrə və faktlara şəxsi münasibətinin formalaşmasına daha çox imkan yarada bilər. Eyni zamanda, mövzunun kollektiv şəkildə müzakirəsi onun öyrənilməsi keyfiyyətini yüksəldə bilər. Eləcə də hər komanda üzvündə yarış həvəsi oyadır və marağına səbəb olur.

2. Əməkdaşlıq metodikasında, eyni zamanda, komanda oyunu üsulundan da geniş istifadə olunur. Bu zaman müəllim dərsi izah etdikdən sonra şagirdlərin məsələyə münasibətini üzə çıxarmaqdan ötrü qruplar təşkil edilir və mütəmadi olaraq komandalar arasında yarış turnirləri keçirilir. Təşkil olunmuş turnirlərdə bərabər biliklərə malik üç nəfər şagirddən ibarət “turnir masaları” təşkil olunur. Hər bir qalib öz komandasına eyni bal gətirir, daha çox bal toplayan komanda qalib elan edilir.

3. Əməkdaşlıq təliminin təşkili ilə bağlı digər bir yanaşma cooperative learning adlanır. E. Aronson tərəfindən 1978-ci ildə hazırlanıb və Jigsaw adlandırılıb. Bu üsul vasitəsilə şagirdlər altı nəfərlik qruplarda birləşir və verilən tapşırıq üzərində (məntiq, yaxud mahiyyətlə bağlı) çalışırlar (Gorbovskaya, 1987).

Məsələn, tarix dərsinin təlimi prosesində tarixi hadisənin əhatəli mənimsənilməsi məqsədilə 6 nəfərin hər biri hadisə, məsələn, II Dünya müharibəsi ilə bağlı fərqli məqamları özündə əks etdirən elmi faktlarla zəngin olan informasiya toplayır. Sonra isə müxtəlif qruplardan olan, lakin mövzunun onlara aid hissəsi ilə bağlı məsələləri araşdıran şagirdlə görüşür, əldə etdikləri elmi faktları bir-birinə ötürürlər. Bu proses “ekspertlərin görüşü” adlanır. Daha sonra onlar öz qruplarına döndür və topladıqları informasiyanı digər qrup üzvlərinə də ötürürlər. Digər qrup üzvləri də özlərinə aid informasiya haqqında məlumat verirlər.

Beləliklə, hamı hadisə haqqında daha geniş məlumat əldə etmiş olur. Dəftərlərində qeydlər aparan qrup üzvləri çalışır ki, hər kəs öz işini məsuliyyətlə yerinə yetirsin. Çünki bu, onların qiymətlərinə təsir edir. Bu zaman müəllim, demək olar ki, heç bir şey göstərmir. Komandanın hər bir üzvü ayrılıqda və komanda şəklində hesabat verirlər. Nəticədə müəllim qrupun istənilən üzvünə ümumi mövzu ilə bağlı hər hansı bir sual verə bilər.

R. Slavin 1986-cı ildə əməkdaşlıq təlimi ilə bağlı “Jigsaw-2” yeni bir üsulunu işləyib hazırlamışdır. Burada qrup üzvlərinin sayı 4-5 nəfərə təşkil edirdi. Artıq qrup üzvləri mövzunun ayrı-ayrı hissələrini deyil, bütöv mövzunu komanda şəklində araşdırırdılar. Hər bir qrup üzvü II Dünya müharibəsi haqqında ümumi elmi məlumat toplayırdı. Ayrı-ayrı qruplardan olan ekspertlər görüşür, sonda hər bir şagird yoxlanaraq qiymətləndirilirdi. Qrup üzvlərinin qiymətləri toplanılır

və daha çox bal əldə etmiş qrup qalib hesab olunaraq mükafatlandırılırdı (Gorbovskaya, 1987).

Müəllim-şagird əməkdaşlığının yaradılması məqsədilə qeyd edilən təlimin təşkil formalarından hər biri tətbiq oluna bilər. Aydındır ki, təlim üsulları təlim prosesində müəllim və şagirdlərin müvafiq məqsədlərə doğru istiqamətlənmiş qarşılıqlı fəaliyyətini müəyyən edir. Bütün təlim üsulları məqsədə və fəaliyyət sisteminə, gözlənilən müvafiq nəticələrə xidmət göstərir. (Musayeva, 2018).

Mövcud təcrübələrə əsasən belə qənaətə gəlmək olar ki, təlim-tədris prosesində müəllim-şagird əməkdaşlığının şagirdin qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsinə təsiri imkanlarının aşağıda göstərdiyimiz mərhələlərdə həyata keçirilməsi mümkün ola bilər:

1-ci mərhələ. Dərs və mövzu müəyyən olunur.

Standart: Mövzuya uyğun materiallar toplanılır.

Məqsəd və eyni zamanda məqsədlər müəyyən olunur.

İş forması qrup işi kimi müəyyənləşir.

İş üsulu (metodları) seçilir.

Resurslar: dərslik, şəkillər, marker, iş vərəqləri, İKT.

İntegrasiya: Yaxın fənlərin əlaqələndirilməsi

Dərsin gedişi:

Motivasiya: İKT, yəni slayd şagirdlərə nümayiş etdirilir. Mövzu ilə bağlı şagirdlərə suallar verilir. Cavablar dinləndikdən sonra müəhazirə mətni izahlı şəkildə oxunaraq əlavə məlumatlar verilir. Mövzu ilə bağlı mühüm məsələlərə diqqət yetirilir.

Tədqiqat aparmaq üçün sinif qruplara bölünür (məs. 1-ci qrup: A, 2-ci qrup: B, 3-cü qrup: C, 4-cü qrup: D, hər bir qrupa ad verilir və iş vərəqləri paylanılır, tədqiqat sualı səsləndirilir.

Tədqiqat sualı: Hər bir qrupa mövzu ilə bağlı müqayisəli təhlilə əsaslanan tədqiqat sualı verilir.

Məlumatın mübadiləsi: Müəyyən edilmiş zaman kəsiyində şagirdlər cavabları hazırlayırlar və ayrı-ayrı qruplar formasında təqdim edirlər.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar diqqətlə dinlənilir, əlavələr olunur və müzakirə edilir.

Nəticə və ümumiləşdirmə: Nəticədə şagirdlər tərəfindən müzakirələrin nəticələrinin toplanması, analizi, sintezi həyata keçirilir.

Ümumi müzakirədə şagirdlər müəyyən mövzu haqqında ətraflı məlumat toplaya bilərlər.

Yaradıcı tətbiqetmə və ya ev tapşırığı: Mövzu ilə bağlı esse yazılması tapşırılır.

Qiymətləndirmə: Təqdimatın əhatəliliyinə, vaxtdan düzgün istifadə edilməsinə, tapşırığın vaxtında və düzgün yerinə yetirilməsinə, qrup üzvlərinin hər birinin mövzu ilə bağlı məlumatlılıq səviyyəsinə, yəni əməkdaşlığın düzgün qurulmasına və öz fikrini çatdırma bacarıqlarına görə aparılır. Ümumi nəticəyə verilən qiymət bütün qrup üzvlərinə aid edilir.

Bu təlim prosesində müəllim qrupların hər bir üzvlərinin ümumi müzakirədə iştirak etməsinə imkan yaratmaqla, hər bir qrup üzvlərinin bildiklərini sərbəst şəkildə və daha dolğun ifadə etməsi üçün esse yazmağı tapşırmaqla onların müstəqillik qabiliyyətlərinin inkişafına kömək edir.

Göründüyü kimi, təlim prosesində müəllim məqsədə nail olmaq (əməkdaşlıq yaratmaq və müstəqillik qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək) üçün həm qrupla iş, həm də fərdi iş metodlarından birlikdə istifadə edir. Başqa sözlə, müəllimin dərs prosesində fəal təlimə, onun müxtəlif forma və metoduna müraciət etməsi şagirdlərin təfəkkürünü inkişaf etdirməklə yanaşı, onlarda kəşf olunanı özü üçün yenidən kəşf etməsinə stimul yaradır. (Veysova, 2007).

**Nəticə** olaraq qeyd etmək olar ki, əməkdaşlıq pedaqogikasının tətbiqi şagirdin hadisə və faktlara müstəqil fikrinin formalaşmasına, ayrı-ayrı tarixi şəxsiyyətlərin həyat və fəaliyyətini daha səmərəli şəkildə araşdırmasına və fikir yürütməsinə imkan yaradır. Bu zaman müəllimin demokratik münasibəti şagirdlərin ona inamını gücləndirir və birgə iş prosesinə müsbət təsir göstərir. Bu prosesdə müəllimin pedaqoji ustalığı və qrupu idarəetmə xüsusiyyətləri vacib amillər kimi təzahür edir.

Bu metoddan istifadə edilməsinin üstün tərəfləri müəllim-şagird, şagird-şagird əməkdaşlığının qurulması, hər bir şagirdə müstəqilliyin – sərbəst bilik əldə etmək, debat və diskussiyalarda öz fikrini çəkinmədən ifadə etmək və öz mövqeyini göstərmək üçün şəraitin yaradılmasıdır.

**Problemnin aktuallığı.** Şagird şəxsiyyətinin formalaşdırılmasında müəllim-şagird münasibətlərinin həlledici rolu onun bu gün də aktual olduğunu göstərir. Xüsusilə əxlaqi-mənəvi, hissi-emosional cəhətdən şagirdlərin inkişafına davamlı təsir göstərir.

**Problemin elmi yeniliyi.** Şagird qabiliyyətinin meydana çıxarılmasında müəllim-şagird əməkdaşlığının yaranması və onun mərhələlərlə həyata keçirilməsi innovativ yanaşma kimi əhəmiyyət daşıyır.

**Problemin praktik əhəmiyyəti.** Müəllim-şagird əməkdaşlığı zəruri pedaqoji texnologiya kimi təlim-tədris prosesinin əsasında dayanır. Həmçinin pedaqoji prosesin səmərəli və effektiv qurulmasına praktik əhəmiyyətlik baxımından ciddi təsir göstərir.

### **Ədəbiyyat**

1. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Haqqında Qanunu. -Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, -2010.
2. Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində islahat proqramı. -Bakı: Adiloğlu, -1999.
3. Ağayev, Ə., Eminov, A., İsayev, İ. Pedaqogika.- Bakı: Adiloğlu, -2006.
4. Abbasov Ə., Cavadov İ. Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası :perspektivlər və vəzifələr. Bakı: Təhsil Problemləri İnstitutunun Təhsil Texnologiyaları Mərkəzi, -2015.
5. Ağamalıyev, R. Azərbaycan təhsili XXI əsrə doğru: idarəetmə, prioritetlər, islahatlar. -Bakı: Təhsil, -1998.
6. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan tarixi fənni üzrə Təhsil Proqramı (Kurikulumu) (V-XI siniflər). -Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutu, -2013, -144 s.
7. Fominova, A.N., Shabanova, T.L. (2013). Pedagogicheskaya Psixologiya: Uchebnoye posobiye, 2-ye izd., pererab., dopoln., -320 s.
8. Gorbovskaya, O.I. Problemnoye obucheniye na urokakh istorii. -Saratov: Izd. Saratovskaya universiteta, -1987. -240 s.
9. İsmayılova, Ü. Təlim prosesində yeniyetmələrdə müstəqilliyin inkişaf etdirilməsi //Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu, Elmi Əsərlər, -2018. Cild 85, №, -s.73-78.
10. Kristian, B. (2021). A child was born for us. [https://www.paoline.org/wpcontent/uploads/2021/12/LetteraSG\\_Natale-2021\\_eng.pdf](https://www.paoline.org/wpcontent/uploads/2021/12/LetteraSG_Natale-2021_eng.pdf)
11. Mehrabov, A.O. Müasir təhsilin konseptual problemləri.- Bakı: Mütərcim, -2010.
12. Musayeva, A. Mətnlə işin təşkilində əyani vasitələrin rolu. Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu, Elmi Əsərlər, -2018. Cild 85, №3, -s.154-158.
13. Paşayev, T. Müəllim fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi məsələləri. -Bakı: ARTPI-nin Elmi əsərləri -2011. № 2, -s.37- 41
14. Rabinovich, F.M., Baller, E.E., Golubenko, Y.S., Krylova, O.K. (1983). Rolevaya igra–effektivnyy priyem obucheniya govoreniyu. IYA-IYASH, №6, -s. 48-52.
15. Shevchenko, S.D. Shkol'nyy urok: kak nauchit' kazhdogo. -Moskva: Vlado, -1991. -174 s.
16. Veysova, Z. Fəal \İnteraktiv təlim: müəllimlər üçün vəsait. -Bakı: Unicef, -2007. -149 s.
17. Yusifova, S. Valideyn dəstəkləyici mühitin yaradılmasında mühüm amil kimi. Kurikulum, -2020. №3, -s.49-52.

**Redaksiyaya daxil olub: 10.06.2025**